

universum amissionis honorum, vel deprædationum hostium, quæ maxime in bellum contingunt, quæ non est tam universalis omnium gentium, sed jura civilia maxime de illa loquuntur. Et præterea eo modo quo talis moderatio intelligitur lege constituta, non est sola permissio, sed lex vere obligans ad sui observationem: non enim est minus obligatoria lex quæ moderatur aliquam pœnam, quam lex quæ pœnam taxavit. Denique in ultimo exemplo clara est prohibitio et non tantum permissio, ne fiant connubia cum alienigenis. Præterquam quod neutro modo constat fuisse hoc jus, vel hunc usum communem omnibus gentibus, sed videtur maxime propria consuetudo fidelis populi tam in lege veteri quam nunc in nova, et ita illud potius est jus divinum, vel canonicum, et si aliquæ gentes id servarunt, magis videtur pertinuisse ad jus civile illarum quam gentium. Concludimus ergo non recte distingui jus gentium a naturali, quia unum concessivum tantum sit et aliud præceptivum: nam vel utrumque membrum in utroque jure repetitur, vel si præceptum naturale est, etiam concessio illi cum proportionem respondens ex ipso jure naturali nascitur.

CAPUT XIX.

UTRUM JUS GENTIUM DISTINGUATUR A NATURALI TANQUAM SIMPLICITER POSITIVUM HUMANUM.

1. *Jus gentium proprium non comprehenditur sub naturali.* — In quo conveniat jus gentium cum naturali. — Ex hactenus dictis videtur concludi jus gentium proprie dictum non comprehenditur sub naturali, sed essentialiter ab illo differre, quia, licet cum illo conveniat in multis, tamen in propria morali differentia distinguuntur. Conveniunt quidem primo, quia utrumque est aliquo modo commune omnibus hominibus, ex quo capite utrumque potest gentium appellari, si in sola voce sistatur; quæ proprietates in jure naturali clara est, et ratione illius in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur. videbimus jus ipsum naturæ appellari jus gentium (quod in multis legibus observandum est); proprius vero appellatio illa tribuitur juri quod usu gentium introductum est in § 4 Instit. de Jur. natur., etc. Secundo conveniunt, quia sicut materia juris gentium solum inter homines locum habet, ita etiam materia juris naturalis est propria hominum vel omnino, vel magna ex parte, ut ex dictis in cap. 17 sufficienter constare potest. Et ideo multa exempla,

quæ a juristis ponuntur sub jure gentium solum ratione hujus conditionis, solo nomine sunt juris gentium proprie dicti: nam re vera sunt juris naturalis, ut religio ad Deum, honor ad parentes, pietas in patriam, quæ habentur in leg. 2 et 3 de Justit. et jur., merito autem illa omisit Imperat. Instit. de Jur. natur. Similia sunt alia quæ ponit Isidorus, si in rigore sumantur, ut servare pacis fœdera, et inducias, et immunitatem legatorum, et similia: quo autem sensu illa intellecta fuerint ab Isidoro infra dicemus. Tertio conveniunt jus gentium et naturale, quod in utroque sunt præcepta, prohibitiones, atque etiam concessionem, seu permissiones, ut cap. 18 satis declaratum est.

2. *In quo præcipue differat jus gentium a naturali.* — Differt autem primo ac præcipue jus gentium a jure naturali, quia quatenus continet præcepta affirmativa, non infert necessitatem rei præceptæ ex sola rei natura per evidentem illationem ex principiis naturalibus, quia quidquid hujusmodi est naturale est, ut ostendimus: unde necesse est ut aliunde oriatur talis necessitas. Et simili modo præcepta negativa juris gentium non prohibent aliquid, quia per se malum sit: nam hoc etiam est mere naturale: unde ex parte humanæ rationis non est jus gentium tantum ostensivum malitiæ, sed constitutivum: itaque non prohibet mala, quia mala sunt, sed prohibendo facit esse mala. Hæc autem sunt propriæ et quasi essentielles differentie legis: ergo ita differunt jus gentium et naturale. Secundo consequenter differunt, quia jus gentium non potest esse tam immutabile, sicut naturale, quia immutabilitas ex necessitate oritur: ergo quod non est æque necessarium non potest esse æque immutabile, ut in cap. sequenti latius declarabitur. Tertio, hinc fit ut etiam in his in quibus hæc jura convenire videntur, non habeant omnimodam similitudinem. Nam in universalitate, et communitate ad omnes gentes naturale jus omnibus est commune, solumque per errorem potest alicubi non servari: jus autem gentium non semper omnibus, sed regulariter, et fere omnibus commune est, ut Isidor. loquitur: unde sine ullo errore potest alicubi non servari quod apud alios de jure gentium esse censetur. Item licet jus gentium regulariter versetur in materia propria hominum, aliquando potest aliquid disponere in materia communi brutis animalibus, ut in permittendo vago concubitu, seu fornicatione, vel in repellenda vi, quatenus aliquo modo

per jus gentium foveri aut determinari potest. Est ergo jus gentium simpliciter diversum a naturali, præsertim ratione primi disriminis.

3. *Jus gentium simpliciter dicendum esse positivum humanum.* — Unde tandem concludi videtur jus gentium simpliciter esse humanum ac positivum. Hæc assertio potest sumi ex divo Thoma, q. 95, art. 4, ubi absolute jus positivum dividit in gentium et civile, et utrumque dicit esse humanum jus derivatum a naturali. Potest tamen in his terminis esse aliqua æquivocatio, et ideo tollenda est, et verus D. Thomæ sensus explicandus. Potest enim lex humana interdum vocari, non ex auctore, sed ex materia, quia versatur circa res humanas, in qua significatione jus ipsum naturale humanum est, quia illo humanum genus gubernatur, et humanæ actiones diriguntur. Et hoc modo videtur sumpsisse jus humanum Aristoteles, 5 Ethic., cap. 7, quod ipse nominat jus politicum vel civile, ut interpret vertit. Atque ita dividit jus civile in naturale ac legitimum, per legitimum intelligens illud quod nos positivum civile nominamus. Item in hac significatione videtur sumpsisse jus humanum D. Thomas, d. q. 95, art. 2, nam illud dividit in id quod vim habet ex discursu naturali, aliud quod ex arbitrio hominum: quæ duo videntur esse jus naturale, et positivum tantum. Præterea lex positiva vocatur a D. Thoma humana, et talis ab ipso censetur omnis illa quæ ab hominibus ponitur. Eamque subdistinguit in art. 4, nam quædam est per modum conclusionis, quæ vim habet a jure naturali, quam nos dicimus esse potius declarativam juris, quam constitutivam: alia vero est per modum determinationis, quæ novum jus introducit, quam simpliciter positivam vocamus. Videtur ergo D. Thomas in dicto art. 4 loqui de jure gentium tanquam de lege humana et positiva priori modo accepta: nam aperte dicit esse per modum conclusionis, et habere suam vim a jure naturali. Et idem videtur sentire 2. 2, q. 57, art. 3, ad argumenta. Nihilominus tamen potest intelligi proprie de jure positivo et humano, id est, ab hominibus constituto: dicitur autem constitui per modum conclusionis, et non determinationis, quia ex vi juris gentium non recipit integram determinationem in particulari, sed in communi introducit per modum illationis, non simpliciter necessaria; sed ita conveniens naturæ, ut quasi instigante natura inferatur. Et ita illum intelligit, et sequitur Soto lib. 1 de Justit.,

q. 5, art. 4, et latius lib. 3, q. 1, art. 3: et cardinalis Bellarmin., lib. 1 de Cleric., c. 29, in ultima editione. Idem tenet Covar. in regula *Peccatum*, 2 p., § 11, n. 4.

4. Neque ab hac sententia dissentiant juristæ, qui jus gentium distinguunt in primum et secundarium, et prius dicunt includi in jure naturali: posterius vero esse positivum humanum, ut videre licet in Albert. Bolognet. tractatu de Legibus et juramento, cap. 27, et Pinell. in rub. C. de rescind. Vendit. Hæc enim divisio tantum differt in usu vocis: nam in re coincidit cum doctrina data. Quia illud jus gentium primævum intrinsece naturale est, solumque denominatur gentium, quia illo gentes utuntur communiter. Hic vero proprie loquimur, quatenus ab origine et auctoritate ita denominatur, et hoc est illud secundarium quod illi fatentur esse positivum humanum. Ratione etiam convincitur hæc assertio ex dictis, quia lex sufficienter dividitur per naturalem et positivam proprie dictam, vel per divinam et humanam ab auctore utramque denominando, quia utraque membra immediatam contradictionem involvunt, ut constat: sed ostensum est legem juris gentium non esse naturalem proprie et in rigore, et consequenter non esse divinam: ergo necesse est ut sit positiva et humana. Confirmatur, quia lex naturalis est, quam non opinio genuit, sed naturalis evidentiæ, ut Cicero dixit: ergo omnis lex, quæ non hoc modo generatur positiva est et humana: tale autem est jus gentium, quia non per evidentiæ, sed probabilitatem, et communem æstimationem hominum introducit: ergo.

5. *In quo differat jus gentium et civile.* — Nunc autem superest explicandum in quo differat jus gentium a civili: nam omne jus positivum ab hominibus positum in ordine ad gubernationem pure politicam vocat Aristoteles legitimum, 5 Ethicor., cap. 7, et illudmet videtur vocari civile, ut sumitur ex Isidoro supra, seu cap. 1, d. 1, et sentit D. Thomas locis citatis. Dices differre quia jus civile est jus unius civitatis aut regni: jus autem gentium est commune omnibus gentibus. Sed contra hoc est, primo quia hæc differentia solum videtur secundum magis et minus, et valde accidentalis. Secundo et difficilior, quia impossibile videtur jus gentium esse commune omnibus gentibus, introductum voluntate et opinione humana. Quia in his quæ ab opinione et arbitrio hominum pendent non solent omnes rationes convenire. Nam hoc est hominum

ingenium, ut quot sunt capita, tot fere sint placita et opiniones: ergo vel jus gentium non est humanum, vel non potest in eo a civili differre.

6. *Resolutio.* — Ad hoc igitur explicandum ita statuo: Præcepta juris gentium in hoc differunt a præceptis juris civilis, quia non scripto, sed moribus non unius vel alterius civitatis aut provinciæ, sed omnium vel fere omnium nationum, constat: jus enim humanum duplex est, scilicet, scriptum et non scriptum, ut tradunt jura supra citata, et infra videbimus; constat autem jus gentium scriptum non esse, et ita in hoc differe ab omni jure civili scripto etiam imperiali et communi. Jus autem non scriptum moribus constat; quod si sit unius gentis moribus introductum, et illas tantum obliget, dicitur etiam civile. Si vero introductum sit moribus omnium gentium, et omnes obliget, hoc credimus esse jus gentium proprium, quod et differat a naturali, quia non naturæ sed moribus innititur, et a civili etiam distinguitur in origine, fundamento et universalitate, modo explicato. Quod videtur mihi sensisse Justinianus in § *Jus autem*, Instit. de Jure natur., gentium et civili, cum ait: *Jus autem gentium omni humano generi commune est: nam usu exigente, et humanis necessitatibus, gentes humanæ jura quædam sibi constituerunt.* Ubi pondero verbum *usu exigente*, et verbum *constituerunt*: nam in hoc posteriori significatur constitutum fuisse, non a natura, sed ab hominibus, et in priori declaratur, non scripto, sed usu fuisse introductum. Idem videtur sensisse Isidorus l. 5 Etym., nam prius, c. 4 distinguit dicta tria jura, et definit *jus naturale esse illud quod est commune omnium nationum, eo quod utrobique instinctu naturæ, non constitutione aliqua habeatur.* In quo assertionem nostram comprobatur, et virtute docet jus gentium non fundari in solo instinctu naturæ. Unde inferius, c. 5 post exempla juris gentium concludit *inde jus gentium vocari quod eo jure omnes fere gentes utuntur.* In quo insinuat definitionem juris gentium scilicet, esse jus commune omnium gentium non instinctu solius naturæ, sed usu earum constitutum. Nec prætereunda leviter est illa particula *fere*: nam per eam indicatur non esse in hoc jure necessitatem omnino intrinsecam et naturalem, et non esse necessarium ut sit commune omnibus omnino gentibus, etiam seclusa ignorantia et errore, sed satis esse ut fere omnes gentes bene institutæ illo utantur. Eundem existimo fuisse sensum D. Thomæ, ut mox explicabo, et auc-

tores alii supra citati hoc sine dubio voluerunt.

7. Probatum autem primo a sufficienti partium enumeratione, quia in hoc modo juris gentium nulla includitur repugnantia, sed est plane possibile, ut statim amplius declarabo, et non potest commodius distingui ab aliis duobus extremis, quod satis probant omnia quæ diximus; ergo. Secundo declaratur aliquibus exemplis adductis. Nam consuetudo recipiendi legatos sub lege immunitatis et securitatis absolute spectata non est de necessitate juris naturalis, quia potuisset unaquæque communitas hominum non habere apud se legatos alterius, nec velle illos admittere: nunc tamen admittere est de jure gentium, et illos repudiare esset signum inimicitiae, et esset violatio juris gentium, esto non esset injustitia contra rationem naturalem. Quocirca, licet, supposita admissione legatorum sub pacto subintellecto, contra jus naturale sit non servare illis immunitatem, quia est contra justitiam et debitam fidelitatem: tamen illa suppositio, et pactum illud sub tali conditione jure gentium est introductum. Idem considerari poterit in quocumque contractu et commercio, in quo tria possunt distingui, unum est particularis modus contrahendi, et hic ordinarie pertinet ad jus civile, et sæpe fieri potest arbitrio contrahentium, non repugnante alioqui jure: secundum est observatio contractus postquam consummatus est, et hoc pertinet ad jus naturale, ut constat: tertium est libertas contrahendi commercia cum hominibus non inimicis, vel hostibus, et hæc est de jure gentium, quia jus naturæ per se ad hoc non obligat: potuisset enim una respublica per se vivere, et nolle commercium cum alia, etiamsi non esset inimicitia: jure autem gentium introductum est, ut commercia sint libera, violareturque jus gentium si absque causa rationabili prohiberentur. Et ita puto intelligendum quod dicitur in d. § *Jus autem: Ex hoc jure gentium pene omnes contractus introductos esse, emptiones, venditiones, etc.* Et ad hunc modum discurre potest de aliis.

8. Adde vero ad majorem declarationem, duobus modis (quantum ex Isidoro, et aliis juribus et auctoribus colligo) dici aliquid de jure gentium: uno modo quia est jus quod omnes populi et gentes variæ inter se servare debent; alio modo quia est jus quod singulæ civitates vel regna intra se observant; per similitudinem autem et convenientiam jus gentium appellatur. Prior modus videtur mihi

propriissime continere jus gentium re ipsa distinctum a jure civili, prout illud explicuimus. Et ad illud pertinent exempla de legatorum et commerciorum usu quæ explicuimus. Idem censeo de jure belli: quatenus fundatur in potestate quam una respublica vel monarchia suprema habet ad puniendam vel vindicandam, aut reparandam injuriam sibi ab altera illatam, videtur proprie esse de jure gentium. Nam ex vi solius rationis naturalis non erat necessarium ut hæc potestas esset in republica offensa: potuissent enim homines instituire alium modum vindictæ, vel committere illam potestatem alicui tertio principi, et quasi arbitrio cum potestate coactiva; tamen quia hic modus, qui nunc servatur, facilius est, magisque naturæ consentaneus, usu introductus est, et ita justus, ut non possit illi jure resisti. In hoc etiam ordine constituo servitutes: nam illo jure utuntur populi et gentes inter se, et non erat necessarium ex pura naturali ratione: posset enim alius modus pœnæ introduci, ut dixi; nunc autem tale est hoc jus, ut et rei teneantur hanc pœnam sustinere eo modo quo introducta est, et victores non possint juste gravius punire hostes jam victos, et finito bello, nisi alius specialis titulus interveniat. Item fœdera pacis et induciarum possunt sub hoc capite collocari, non quatenus servanda sunt postquam sunt facta: hoc enim potius pertinet ad jus naturale; sed quatenus admittenda sunt et non neganda, quando debito modo et rationabiliter petuntur: hoc enim licet sit valde consentaneum rationi naturali, tamen usu ipso et jure gentium videtur magis firmatum, et sub majori esse obligatione. Et ad hunc modum possunt inveniri alia exempla, vel explicari.

9. Ratio autem hujus partis et juris est, quia humanum genus quantumvis in varios populos et regna divisum, semper habet aliquam unitatem non solum specificam, sed etiam quasi politicam et moralem, quam indicat naturale præceptum mutui amoris et misericordiæ, quod ad omnes extenditur, etiam extraneos, et cujuscumque rationis. Quapropter licet unaquæque civitas perfecta, respublica, aut regnum, sit in se communitas perfecta, et suis membris constans, nihilominus quælibet illarum est etiam membrum aliquo modo hujus universi, prout ad genus humanum spectat: numquam enim illæ communitates adeo sunt sibi sufficientes sigillatim, quin indigeant aliquo mutuo juvamine, et societate, ac communicatione, interdum ad melius esse majorem-

que utilitatem, interdum vero etiam ob moralem necessitatem et indigentiam, ut ex ipso usu constat. Hac ergo ratione indigent aliquo jure, quo dirigantur et recte ordinentur in hoc genere communicationis et societatis. Et quamvis magna ex parte hoc fiat per rationem naturalem; non tamen sufficienter et immediate quoad omnia: ideoque aliqua specialia jura potuerunt usu earumdem gentium introduci. Nam sicut in una civitate vel provincia consuetudo introducit jus, ita in universo humano genere potuerunt jura gentium moribus introduci. Eo vel maxime quod ea quæ ad hoc jus pertinent, et pauca sunt, et juri naturali valde propinqua, et quæ facillimam habent ab illo deductionem, adeoque utilem et consentaneam ipsi naturæ, ut licet non sit evidens deductio tanquam de se omnino necessaria ad honestatem morum, sit tamen valde conveniens naturæ et de se acceptabilis ab omnibus.

10. Posterior modus juris gentium continet quædam præcepta, vel ritus, aut modos vivendi, qui per se et directe non referuntur ad universos homines, neque habent veluti pro fine proximo convenientem societatem et communicationem omnium nationum inter se: sed in unaquaque republica foro suo conveniente regimine constituuntur. Et nihilominus tales sunt, ut in usu similium rituum aut legum fere omnes nationes inter se conveniant, vel similitudinem habeant interdum genericam, interdum veluti specificam. Hoc etiam exemplis illustrari potest: et potest imprimis ad hunc modum accommodari exemplum de Religione, quo usus est jureconsultus: nam cultus Dei absolute est de jure naturæ: determinatio vero ejus omnino specifica et particularis est de jure positivo divino, et in ordine naturæ esset de jure civili, seu privato: at vero medio quodam modo videtur fuisse de jure gentium, ut ritus colendi Deum per sacrificia non est simpliciter de jure naturali, et tamen in eo videntur fere omnes gentes convenisse, ut in propria materia diximus: merito ergo poterit dici de jure gentium. Similiter quod sit in republica status hominum specialiter deputatus ad cultum Dei, non videtur esse de absoluto jure naturali; tamen est adeo consentaneum illi, ut fere omnes nationes et respublicæ in hac institutione consenserint saltem in communi, quamvis in particulari modo fuerit magna varietas; quoad hoc ergo potest etiam religio dici de jure gentium. Sic etiam multa ex exemplis Isidori videntur dici de jure

gentium, ut sedium occupatio, ædificia, munitio, usus pecuniæ : contractus etiam multi particulares possunt hoc modo dici de jure gentium, ut emptio et venditio, et similia, quibus nationes singulæ intra se utuntur, et ad eundem modum refero postliminia, si vera in illis est convenientia inter nationes : nam (ut dixi) proxime videntur spectare potius ad jus civile. Idemque majori ratione assero de prohibitione conjugiorum cum alienigenis in religione : nam re vera ubi est talis prohibitio, non respicit generalem communicationem, et societatem generis humani, sed propriam utilitatem illius communitatis in qua fit talis prohibitio : et si in hac prohibitione est magna similitudo inter nationes (quod mihi satis incertum est), ex ratione poterit illa referri ad jus gentium. Ex his ergo satis declarata et probata manet nostra sententia.

CAPUT XX.

COROLLARIA EX SUPERIORI DOCTRINA, ET QUOMODO JUS GENTIUM ET JUSTUM SIT, ET MUTABILE.

1. *Quomodo jus gentium sit omnibus commune, et tamen non sit naturale.* — Ex dictis facile est definire cætera quæ de jure gentium desiderari possunt. Et primo intelligitur facile quomodo possit jus hoc esse commune omnibus gentibus, licet naturale non sit, et solvitur difficultas quædam in superiori capite relicta. Nam si sermo sit de proprio jure gentium priori modo declaratum, facile constat potuisse ipso usu et traditione, in universo introduci paulatim, et per successionem, propagationem et imitationem mutuam populorum, sine speciali conventu vel consensu omnium populorum uno tempore facto : est enim hoc jus tam propinquum naturæ, et tam conveniens omnibus nationibus et societati earum, ut fere naturaliter propagatum fuerit cum humano genere, et ideo scriptum non est, quia a nullo legislatore est dictatum, sed usu convaluit. De alio vero modo juris gentium facile explicari potest, unde orta in illo sit magna similitudo inter gentes, licet alias per se civile sit : ratio enim est, tum quia hæc similitudo non semper est perfecta, sed tantum in aliqua ratione generali et communi, ut explicavi ; tum etiam quia, licet hujusmodi ratio communis non sit simpliciter de jure naturæ, est tamen adeo propinqua et adeo consentanea, vel commoda naturæ, ut facile potuerit singulas nationes ad talia jura inclinare ; tum denique quia potuit in hoc

etiam intervenire traditio, et mutua imitatio inchoata a principio generis humani, et cum illo aucta et dilatata.

2. *Quomodo explicandus D. Thomas dum asserit præcepta juris gentium esse conclusiones deductas ex principiis juris naturalis.* — Secundo, intelligitur quo sensu accipiendum sit quod D. Thomas, dicta q. 95, art. 4, dicit, præcepta juris gentium esse conclusiones deductas ex principiis juris naturalis, et differre a jure civili quia ejus leges non sunt conclusiones sed determinationes juris naturalis. Quæ doctrina præcipue traditur de proprio jure gentium communi et generali priori modo declarato ; et licet a Conrado intelligatur esse data juxta modum loquendi juristarum, melius cum Soto et aliis intelligimus præcepta juris gentium vocari conclusiones juris naturalis, non absolute et per necessariam illationem, sed comparatione facta ad determinationem juris civilis et privati. Nam in jure civili seu privato fit determinatio vel mere arbitraria, de qua dictum est, *quod principi placuit, habet legis vigorem*, non quia sola voluntas pro ratione sufficiat, sed quia determinatio illa diversis modis facta esset rationabilis, et sæpe nulla est ratio ob quam potius hoc modo quam illo fiat, et ita dicitur fieri voluntate potius quam ratione : vel certe ubi aliqua specialis ratio intercedit, consideratur in ordine ad particulares et quasi materiales circumstantias, atque ita est determinatio magis in circumstantiis quam in substantia. At vero in jure gentium præcepta sunt magis generalia, quia in eis consideratur utilitas totius naturæ, et conformitas ad prima et universalia principia naturæ, ideoque vocantur conclusiones ex illis elicite, quia ex vi naturalis discursus statim apparet convenientia, et moralis utilitas talium præceptorum, quæ homines induxit ad tales mores introducendos, magis necessitate exigente, quam voluntate, ut Justinianus imperator dixit.

3. *Veram æquitatem et justitiam servandam esse in jure gentium.* — *Differentia inter jus gentium et naturale.* — Tertio, ex dictis infero in præceptis jure gentium servandam esse æquitatem et justitiam : hoc enim est de ratione omnis legis quæ sit vera lex, ut supra ostensum est ; leges autem ad jus gentium pertinentes veræ leges sunt, ut explicatum manet, et propinquiores sunt legi naturali quam leges civiles, ideoque impossibile est esse contrarias æquitati naturali, ut bene notavit Covarr., lib. 2 Variar., c. 3, n. 2. Adde vero esse diffe-

rentiam inter jus gentium et naturale rigorosum, quod jus naturale non solum præcipit bona, sed etiam ita prohibet omnia mala ut nullum permittat. Jus autem gentium aliqua mala permittere potest, ut notavit Mattienz., lib. 5 Recopil., tit. 11, leg. 1, Gloss. 1, n. 3. Quod maxime videtur habere locum in illo jure gentium, quod re vera civile est, per similitudinem autem et convenientiam nationum vocatur gentium. Sic enim sicut in jure civili permittuntur aliqua mala, ita etiam possunt permitti jure gentium, quia ipsa permissio potest esse tam necessaria juxta fragilitatem et conditionem hominum vel negotiorum, ut in ea servanda omnes fere nationes concordent ; talis esse videtur permissio meretricum, et permissio deceptionis in contractu quæ non sit enormis, et similia.

4. *Objectio.* — Objici vero potest 1. *In causa, § Idem Pomponius, ff. de Minor. adjuncta Glossa* : nam dicitur in textu *naturaliter licere contrahentibus se circumvenire in pretio emptionis et venditionis*. Ubi Glossa exponit *naturaliter*, id est, de jure gentium. Quod etiam habetur in lib. *Item si pretio, § Quemadmodum, ff. Locati*. Ad hoc respondet Mattienzo supra (sustinendo interpretationem Glossæ quoad adverbium *naturaliter*) verbum *licere* non debere intelligi cum proprietate, ut dicitur de re licita et honesta, sic enim repugnat esse licitum se circumvenire tam in pretio emptionis aut venditionis, quam in quolibet alio negotio : nam Paulus 2 Thessal. 4, inter præcepta a se tradita ponit, *ut nemo circumveniat fratrem suum*, et subdit : *Quoniam vindex est Deus de his omnibus*. Debet ergo verbum *licere* late sumi, et in ordine ad humanum judicium, prout *licere* dicitur quod impune fit, et quod usu toleratur, quod perinde est ac permitti. Vel dici etiam potest, et fere in idem redit, *naturaliter*, id est, *jure gentium id licere*, id est, *non prohiberi*, non quia jus naturale rigorosum id non prohibeat, sed quia jus gentium, prout humanum est, non addit specialem prohibitionem : imo statuit ut id non puniatur, neque tanquam delictum in humana republica seu foro habeatur. Et juxta hunc sensum illa jura confirmant potius doctrinam traditam.

5. At vero Covar. non probat illam Glossæ interpretationem in verbo *naturaliter*, neque illam improprietatem in verbo *licere*, præsertim cum lex *Item si pretio* dicat *naturaliter concessum est*, etc. Et ideo exponit verbum *circumvenire*, ut non sumatur rigorose, prout significat deceptionem per dolum et fraudem,

sed ut significat humanam solertiam et artem, quia emens procurat minuere rei æstimationem quantum potest, et vendens augere, non cum fraude et dolo, sed intra limites justipretii et rectæ rationis. Quam circumventionem videtur descripsisse Sapiens Proverbior. 20, dicens : *Malum est, malum est, dicit omnis emptor, et cum recesserit, gloriatur*. Unde quod dicitur in dicto § *Quemadmodum, naturaliter concessum esse quod pluris est minoris emere, et quod minoris est pluris vendere*, intelligendum erit (juxta hanc sententiam) intra latitudinem justipretii ; quia emens procurat emere minimo pretio justo : vendens summo vendere. Et juxta hunc etiam sensum nihil obstant illa jura, licet ad rem præsentem non faciat, et ideo in illo examinando non immeror.

6. *Jus esse mutabile ex hominum consensu.* — Quarto, ex dictis colligitur jus gentium esse mutabile quatenus ex hominum consensu pendet, in quo etiam differt jus gentium a naturali, ut ex supra dictis constat. Imo dicunt aliqui posse mutari privata auctoritate, quatenus aliquis potest cedere juri suo, etiamsi a jure gentium manet : sic enim religiosus cedit dominio temporalium bonorum ; imo et capacitati ejus. Sed hoc non est proprium juris gentium, neque in eo differt a naturali, si præcise quatenus concessivum est spectetur, quod alii negativum vocant. Sic enim etiam renunciat religiosus juri ducendi uxorem, quod a natura habet, et potest quis se tradere in servum se privando naturali libertate. Sicut etiam in privilegiis jure civili vel canonico privatim concessis potest quis renuntiare juri suo. Igitur corollarium intelligendum est de jure gentium ut prohibitionem seu præcepta continet. Nam hoc de se mutabilia sunt : ratio autem est, quia res prohibita jure gentium simpliciter non sunt malæ de se et intrinsece : tum quia illa præcepta non inferuntur per necessariam et evidentem illationem ex principiis naturalibus : tum quia obligatio juris gentium non oritur ex sola ratione sine aliquo modo obligationis humanæ, saltem per generalem consuetudinem introductæ : ergo ex parte materiæ talis juris non repugnat simpliciter mutationem in illo fieri, dummodo sufficienti auctoritate fiat.

7. *A quo, et quomodo cadere possit mutatio in jure gentium.* — In quo etiam adverto talem mutationem aliter posse contingere in jure gentium, quod solum est commune propter convenientiam plurium nationum in tali vel tali lege : aliter vero in illo quod est com-